

Critique and redefinition book of the *descriptive glossary of Inlay*

Samira Arab*

Seyed Abdolmajid Sharifzadeh**

Abstract

The present article criticizes the "descriptive glossary of inlay" by Nasrin Tabatabai with a critical descriptive approach. The book was written in 2003. In this regard, the formal and structural aspects of the book in terms of observing the principles of scientific writing as well as content in terms of the importance of the content and what it has been studied. In a situation where library studies on inlay are few and with ambiguities, the writing of sources, although with shortcomings, have spiritual values for inlaying. In this book, the author has been able to collect and describe the specialized vocabulary of **inlay** for the first time, which is valuable and admirable; but at the same time, there are shortcomings in the presentation method, , insufficient and incomplete descriptions in the definitions of specialized words and terms, and the lack of some necessary words. Formally, in terms of writing style, citation system, non-Iranianization of some words, etc. can be seen in the book. Also, in terms of content, there are problems such as the lack of a precise demarcation between the definitions of some entries, the presentation of some short and incomplete definitions, the lack of some necessary words, the lack of proper references and the lack of a list. This research, in addition to explaining the deficiency, has also tried to redefine the words.

Keywords: Descriptive Glossary, inlay, Make Inlay, Stick Inlay, Criticism, Redefining.

* Research Expert Institute of Cultural Heritage, Tourism; PhD of Analytical and Comparative History of Islamic Art, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran (Corresponding Author), s.arab@richt.ir

** Assistant Professor and Faculty Member Institute of Cultural Heritage, Tourism, Tehran, Iran, s_a_majidsharifzade@yahoo.com

Date received: 2023/03/27, Date of acceptance: 2023/07/29

Inlay is one of the original Iranian arts and one of the methods of decorating the surface of wooden objects, the beginning of which is considered to be based on the wood engraving preserved in the Metropolitan Museum, related to the period of Al Muzafar in Iran. Inlay works include decorative as well as practical objects, which can be seen in significant numbers in treasures inside and outside of Iran; also, this decoration method is used in a part of architectural decorations, such as decorating entrance doors or decorating walls or room ceilings, etc. Analysis in the field of Iranian wooden arts, especially inlaying, in addition to identifying and explaining this art, helps to understand its historical course and also promotes its global expansion. Therefore, one of the contemporary research needs is research, investigation and in more valuable cases, documentation, so that in addition to the works, styles, names of prominent artists, tools and tools for inlaying (Inlay making and Inlay sticking) as cultural and artistic supports, they can be entrusted to future generations. So far, the researches about Inlay in the field of writing have rarely dealt with its comprehensive investigations, and in addition, the historical course of this art written in the sources, except for one or two cases, often confronts the reader with ambiguity or mistakes. Lack of sufficient knowledge about Inlay, in addition to ignoring its dimensions and technical aspects in preservation and maintenance, has caused the publication of undocumented materials that are far from the reality of Inlay. The book "Descriptive Dictionary of Inlay making" written by Nasrin Tabatabai was published in Institute for Humanities and Cultural Studies in 2012. This book is in Vaziri cut and purple in color, with a geometric shape of Shamsch Hasht depicted on its cover. The name of the book along with the name of the author can be seen in Nastalik script and the publication mark on the cover. Its number of pages is 148. Since the documented and written sources in the field of inlaying with emphasis on inlay making are limited, this book has many values. If the respected author tries to correct things in the book in order to improve and publish accurate information in this field, this valuable writing and research can be among the most used sources of Inlay. This research has tried to examine the formal and structural aspects of the book by focusing on the principles of scientific writing as well as its content in terms of the importance of the content and what it is, and in this regard, to provide suggestions for improving the quality and efforts to improve its scientific level. In a situation where the library studies of inlaying are few and what has been published is often faced with ambiguities, especially regarding the words, the writing of sources such as the present book, although accompanied by shortcomings, has spiritual values for inlays, researchers and artists in this field. In the mentioned book, for the first time,

the author has collected and described the specialized vocabulary of Inlay, which until then has not been fully researched and explained, and this is one of the praiseworthy values of this book; at the same time, there are defects in the presentation method, insufficient description in the definitions of words and specialized terms, and the lack of some necessary words. From the formal point of view, in terms of writing style, referencing system, Iranianization of some words, etc., can also be seen in the book. Also, in terms of content, there are problems such as the lack of precise boundaries between the definitions of some entries, short and incomplete definitions, the lack of some necessary words, the lack of proper references, and the lack of a list. In this research, in addition to explaining the deficiency, it is also tried to redefine the words. Despite its strengths, the book under review also confuses the reader, which causes irreparable damage to Inlay. Although the concept of inlay making is considered as a part of inlaying, but here the respected author of the book has not recognized a difference and separation for these two categories. In this book, a limited description of the words of Inlay has been discussed. While the title emphasizes the words of Inlay making in this topic, many important words of Inlay making have been neglected. In the upcoming research, an attempt has been made to redefine and explain some specialized words that have received little attention or have not been provided with a sufficient specialized definition through a descriptive and critical review of the book. Also, the purpose of this article is to examine the form and content of this book; therefore, the most important question and issue raised in this context is what is the quality of the mentioned book in terms of form and content? In addition to the introduction of the work, the upcoming research, in line with the review of the book "Descriptive Dictionary of Inlay making ", has explained its strengths and weaknesses in both form and content areas, and at the end, it has provided suggestions for improving the quality of the book for a better understanding of its contents.

Bibliography

- Arab, Samira (2015), *A Comparative Study of the Aesthetics of Safavid and Qajar Inlay Patterns*, Unpublished Master Thesis, Central Tehran: Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University.
- Arab, Samira (2016), *Visual Analysis of the Inlay Works of the Qajar Period in Tehran*, Unpublished PhD Thesis, Central Tehran: Faculty of Art and Architecture, Islamic Azad University.
- Arab, Samira, Gholam Ali Hatem, and Fatemeh Shahroudi (1400), "Innovation in the Method of Inlay the Qajar Period", *Negareh Scientific-Research Quarterly*, vol. 57, 98–112.
- Golriz, Mohammad Hadi (08/06/2021), Inlay Workshop, Tehran Golriz Professor, Samira Arab.

- Golriz, Mohammad Hadi (21/08/2021), Golriz Master's Inlay Workshop, Tehran, Samira Arab.
- Hashemi Minabad, Hassan (2007), "Collection of Ethnographic Articles", Second Office, Tehran: Academy of Persian Language and Literature.
- Moin, Mohammad (2001), *Farhang-e Farsi*, 17th Edition, Below the Entry of "Words", Tehran: Amir Kabir.
- Rozitalab, Gholamreza and Nahid Jalali (2003), *Inlay Art*, vol. I, Tehran: Samat.
- Seyyed Sadr, Seyyed Abolghasem (2002), *Encyclopedia of Architecture and Urban Planning*, Tehran: Azade.
- Sharifzadeh, Seyed Abdolmajid (2002), *Geometry of Patterns 1*, Tehran: Sarv.
- Tabatabai, Nasrin (2003), *Descriptive Glossary of Inlay*, Tehran: Institute of Humanities and Cultural Studies.
- Tafazoli, Ahmad (1999), *History of Pre-Islamic Iranian Literature*, Tehran: Sokhan.
- Tahoori, Delshad (1986), *The Art of Inlay in Iran*, Tehran: Soroush.

نقد و بازتعریف کتاب واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی

سمیرا عرب*

سیدعبدالمجید شریف‌زاده**

چکیده

مقاله پیش‌رو با رویکرد توصیفی - انتقادی به نقد و بررسی واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی به‌قلم نسرین طباطبایی پرداخته است؛ کتاب مذکور در سال ۱۳۸۲ به‌رشته تحریر درآمده است. در این راستا جنبه‌های صوری و ساختاری کتاب به‌لحاظ رعایت اصول نگارش علمی و همچنین محتوایی به‌لحاظ اهمیت مطالب و چیرستی آن موردبررسی واقع شده است. در شرایطی که مطالعات کتاب‌خانه‌ای خاتم‌کاری اندک و با ابهاماتی مواجه بوده، نوشتار منابع، هرچند با کاستی‌هایی، دارای ارزش‌های معنوی برای خاتم‌کاری محسوب می‌شود. در این کتاب مؤلف توانسته برای نخستین بار واژگان تخصصی خاتم‌کاری را گردآوری و توصیف کند که ارزش‌مند و درخور تحسین است؛ درعین‌حال نقص‌هایی در روش ارائه، توصیف ناکافی در تعاریف واژگان و اصطلاحات تخصصی، و فقدان برخی واژه‌های ضروری نیز بر آن مترتب است. از نظر صوری به‌لحاظ شیوه نگارش، نظام ارجاع‌دهی، ایرائیک‌نکردن برخی واژه‌ها و ... در کتاب دیده می‌شود. همچنین از نظر محتوایی ایرادهایی مانند نبود حد و مرز دقیق میان تعاریف برخی مدخل‌ها، تعاریف کوتاه و ناقص، فقدان برخی واژه‌های ضروری، عدم ارجاع مناسب و نبود فهرست به‌چشم می‌خورد. در این پژوهش سعی شده علاوه‌بر تبیین نقصان به بازتعریف واژگان نیز پرداخته شود.

کلیدواژه‌ها: واژه‌نامه توصیفی، خاتم‌کاری، خاتم‌سازی، خاتم‌چسبانی، نقد، بازتعریف.

* کارشناس پژوهشی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردش‌گری؛ دکترای تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی،

دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، s.arab@richt.ir

** استادیار و عضو هیئت علمی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردش‌گری، تهران، ایران،

s_a_majidsharifzade@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۰۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۰۷

۱. مقدمه

خاتم‌کاری یکی از روش‌های تزئین در هنرهای ایرانی بوده که از اهمیت بسیاری برخوردار است. آغاز خاتم‌کاری در ایران با استناد به رحل چوبی محفوظ در موزه متروپولیتن مربوط به دوره آل مظفر دانسته شده است (عرب و دیگران ۱۴۰۰: ۱۰۰). مجموعه‌ای از آثار خاتم‌کاری در گنجینه‌های هنری داخل و خارج از ایران و همچنین در تزیینات معماری مشاهده می‌شود. واکاوی در حوزه هنرهای چوبی ایران به‌ویژه خاتم‌کاری علاوه بر شناسایی، به شناخت سیر تاریخی هنر خاتم‌کاری یاری رسانده و از ضرورت‌های پژوهشی معاصر است تا آثار برجسته این مرز و بوم به‌عنوان پشتیبان‌های فرهنگی و هنری به‌رسم امانت به آیندگان سپرده شوند. تاکنون پژوهش‌هایی به نگارش درآمده که به بررسی‌های همه‌جانبه خاتم‌کاری پرداخته و علاوه بر آن سیر تاریخی این هنر به‌جز یکی دو مورد در همگی با ابهاماتی مواجه است. عدم شناخت کافی درخصوص خاتم‌کاری علاوه بر نادیده گرفتن وجوه و زوایای فنی آن در حفظ و احیا، سبب انتشار مطالب غیرمستندی شده که دور از واقعیت امر خاتم‌کاری است. کتاب واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی به‌قلم نسرین طباطبایی در انتشارات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی در سال ۱۳۸۲ به‌چاپ رسیده است. این کتاب در قطع وزیری و به رنگ بنفش بوده که روی جلد آن یک نقش هندسی شمسۀ هشت مشاهده می‌شود؛ اطلاعات کتاب با خط نستعلیق روی جلد به‌هم‌راه نشان انتشارات و تعداد صفحات آن ۱۴۸ صفحه است. **واژه‌نویسی** در کشور ما سابقه‌ای دیرینه دارد؛ برخی شواهد و گمانه‌زنی‌ها این سابقه را به قرن سوم یا چهارم هجری قمری در تألیف *واژه‌نامه زند پهلوی* نسبت می‌دهند (تفضلی ۱۳۷۸: ۹۴؛ هاشمی میناباد ۱۳۸۶: ۶۷). قدیمی‌ترین فرهنگ موجود در زبان فارسی *لغت‌نامه اسدی* توسی بوده که مربوط به قرن پنجم هجری است و به *لغت فرس* معروف است (معین ۱۳۸۰: ذیل مدخل «لغت»). کتاب حاضر باوجود نقاط قوت، خواننده را دچار سردرگمی‌هایی کرده که می‌تواند صدماتی جبران‌ناپذیر بر پیکر خاتم‌کاری وارد کند. اگرچه مفهوم خاتم‌سازی مقوله‌ای بوده که بخشی از خاتم‌کاری به‌شمار می‌رود، اما در این کتاب تفاوت و تفکیکی برای این دو مقوله در نظر گرفته نشده است. در این کتاب به توصیف محدود واژگان خاتم‌کاری پرداخته شده، درحالی‌که عنوان آن تأکید بر واژگان خاتم‌سازی دارد. در نوشتار پیش‌رو سعی شده تا با بررسی توصیفی و انتقادی کتاب، برخی واژگان تخصصی که کم‌اهمیت شمرده شده یا تعریف کافی ندارند، بازتعریف شوند. در این راستا، ابتدا به معرفی فرمی اثر پرداخته شده و در ادامه به توصیف صحیح واژگان و همچنین برخی واژگان تخصصی که به آن اشاره نشده پرداخته شده

نقد و بازتعریف کتاب واژه‌نامه ... (سمیرا عرب و سیدعبدالمجید شریف‌زاده) ۲۶۹

است. هدف این نوشتار بررسی شکل و محتوای این کتاب است؛ بنابراین مهم‌ترین پرسش و مسئله‌ای که در این زمینه مطرح می‌شود این است که کیفیت اثر حاضر از لحاظ شکل و محتوا چیست؟ روش این پژوهش توصیفی - انتقادی است؛ به این صورت که پس از معرفی اثر به بیان نقاط قوت و کاستی‌های آن در دو حوزه شکل و محتوا پرداخته شده و در پایان پیش‌نهادهایی برای بهتر شدن کیفیت کتاب ارائه شده است.

۲. معرفی صوری کتاب و اهمیت آن

کتاب حاضر با عنوان *واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی نوشته نسرين طباطبائي* بوده که در سال ۱۳۸۲ در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به چاپ رسیده است. محتوای کتاب مشتمل بر درآمد، پیش‌گفتاری کوتاه به قلم محقق، و نشانه‌هاست که شامل هم‌خوان‌ها و واکه‌ها است. با در نظر داشتن زمان چاپ کتاب (سال ۱۳۸۲) به نظر می‌رسد مهم‌ترین مسئله در اندیشه نویسنده ارائه اطلاعات تخصصی خاتم‌کاری بوده که در زمان خود توانسته پاسخی مناسب برای سؤالات پژوهش‌گران در حوزه خاتم‌کاری محسوب گردد. لذا این کتاب در قطع وزیری با ۱۴۸ صفحه که ۱۵ صفحه آن نیز رنگی بوده، از آن جهت حائز اهمیت است که تا پیش از آن پژوهشی با این محتوا و به این شکل مجزا (واژه‌نامه) به چاپ نرسیده است. از دیگر ویژگی‌های ارزشمند این کتاب می‌توان به تصاویر و طرح‌ها اشاره کرد؛ در انتهای کتاب پس از واژگان توصیفی سیزده تصویر مربوط به خاتم‌کاری و هم‌چنین طرح‌هایی از خاتم ارائه شده است. تصاویر مربوط به ابزارهای مورد مصرف و نحوه ساخت خاتم است؛ هم‌چنین نه طرح مبتنی بر طرح خاتم متن و حاشیه آورده شده است.

۳. نقدهای صوری

۳.۱. عدم وجود فهرست اعلام و نشانه‌ها در آغاز و فهرست منابع در پایان کتاب

در این کتاب نداشتن فهرست الفبایی اعلام و نشانه‌ها سبب سرگردانی خواننده شده و جست‌وجو را با اندکی مشکل با صرف زمان طولانی مواجه ساخته است. وجود فهرست اعلام و نشانه‌ها به پی‌گیری مباحث بر مبنای واژه‌های توصیفی به خواننده کمک فراوانی می‌کند. هم‌چنین نبود فهرست منابع در پایان کتاب نشان از ضعف عمده‌ای بوده که محقق از آن غافل مانده است.

۲.۳ اشتباهات املایی و دستوری

«حاشیه پرواری» در صفحه ۴۱ به اشتباه ذکر شده که شکل صحیح آن «حاشیه پره‌وارو» است (روزی طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۹۴).

شکل نوشتاری واژه «توگلو» در این کتاب به این صورت است که در برخی موارد این واژه به شکل «تو گلو» (با فاصله) و در مواردی دیگر «توگلو» (بدون فاصله) آورده شده که شکل صحیح آن «توگلو» (بدون فاصله) است.

واژه سیم چرخ کردن در صفحه ۸۶ به این شکل آمده است: «عمل گذاردن سیم یا مفتول از دستگاه سیم چرخ کن»؛ در این جا بهتر بود به لحاظ دستوری از جمله «عمل گذاردن سیم یا مفتول داخل دستگاه سیم چرخ کن» استفاده می‌شد.

۳.۳ عدم استفاده صحیح از نحوه ارجاعات

به طور معمول در نوشتن واژه‌نامه، واژگان یا اصطلاحاتی که مدخل هستند یا در توصیف آنها نیاز به واژه جدید باشد به صورت کج و پررنگ (ایرانیک) نوشته می‌شود. این مسئله در موارد بی‌شمار از واژه‌ها در کتاب حاضر رعایت نشده و برخی واژگان با وجود مدخل بودن یا نیاز به توصیف بیش‌تر ایرانیک و متمایز نشده‌اند؛ از جمله می‌توان به «گل خاتم» و «توگلو» در صفحه ۲۹ اشاره کرد. در هر دو مورد مذکور ارجاعی صورت نگرفته یا علائم مدخل بودن در آنها مشاهده نمی‌شود و این واژگان به صورت هم‌رنگ و مشابه با دیگر واژگان متن به کار رفته است. گفتنی است که مورد مذکور در برخی واژگان اگرچه محدود رعایت شده است، از جمله می‌توان به واژه «پنج» در تسمه کردن در صفحه ۲۶ و واژه «حلقه» در تنگ توگلو سابی در صفحه ۲۸ اشاره کرد.

در انتهای کتاب تصاویر و طرح‌هایی مربوط به خاتم‌کاری آورده شده است. متأسفانه در توضیحات تصاویر به عنوان آنها اشاره شده و مأخذ آن نیز ذکر نشده است. درخصوص تصویر ابزارها و مراحل کار، تفکیک و کاربرد ابزارها در نظر گرفته نشده است. در این بخش بهتر بود که تصاویر با دسته‌بندی و تفکیک نوع آنها ارائه می‌شد. هم‌چنین اگر تصویر ابزارها از تصویر مراحل کار جدا می‌شد، مخاطب و خواننده دچار سردرگمی و اشتباه نمی‌شد. در بخش طرح‌ها از واژه «حاشیه» برای چهار طرح اول استفاده شده که بهتر بود از واژه «متن» برای مابقی طرح‌ها استفاده می‌شد. به طور کلی خاتم‌ها براساس طرح به دو صورت حاشیه و متن هستند که این دو صورت نیز انواع مختلف دارد. از جمله می‌توان به خاتم حاشیه ابری، حاشیه جویی، و ...

نقد و بازتعریف کتاب واژه‌نامه ... (سمیرا عرب و سیدعبدالمجید شریف‌زاده) ۲۷۱

و خاتم متن پره‌وارو، خاتم متن ابری، و ... اشاره کرد. در این بخش از عنوان «خاتم» برای تمام طرح‌های «خاتم متن» استفاده شده درحالی‌که اشاره‌ای به عنوان خاتم متن نشده است. در صفحات آغازین کتاب (صفحهٔ مربوط به شناس‌نامه) اشاره شده: «طرح‌ها از: هنر خاتم‌سازی در ایران: ۱۳۶۵»؛ درخصوص تصاویر آورده‌شده در این کتاب مأخذ و منابع ذکر نشده است.

۴. تحلیل و ارزیابی محتوایی

۱.۴ تحلیل و ارزیابی کلی اثر

ارزیابی این کتاب با نظر به ساختار نامرتب و نامنظمی که برای واژگان در نظر گرفته شده، در دو قالب صورت گرفته است. در قالب اول ارزیابی کلی اثر و در قالب دوم ارزیابی محتوایی اثر.

۲.۴ تحلیل مفاهیم و نکات مقدماتی

نویسنده در این کتاب براساس آنچه در پیش‌گفتار به آن اشاره کرده، سعی در توصیف اصطلاحات تخصصی خاتم‌کاری، که فقط اهل فن از آن آگاه‌اند، داشته است. متأسفانه عدم توجه به تفکیک در توصیف واژگان، باوجود تلاش‌های ستودنی نویسنده، سبب کج‌فهمی‌های بسیار در این نوشتار شده است. به‌نظر می‌رسد وجود یک دسته‌بندی برای اصطلاحات مانند تفکیک اصطلاحات خاتم‌سازی و خاتم‌چسبانی از ابتدایی‌ترین موارد این نکتهٔ پراهمیت بوده که توجهی به آن نشده است. هم‌چنین به اصطلاح «خاتم‌چسبان» در صفحهٔ ۵۶ اشاره‌ای کوتاه و البته ناکافی شده است؛ در این کتاب اصطلاح مهم و پراهمیت «خاتم‌ساز» یا «خاتم‌سازی» با درنظرداشتن عنوان کتاب مبنی بر «واژه‌نامهٔ توصیفی خاتم‌سازی» و تأکید آن بر این اصطلاح مورد بحث قرار نگرفته است. «خاتم‌سازی» به کلیهٔ مراحل ساخت و تهیهٔ برش‌های خاتم گفته می‌شود و فردی که تمام این عملیات را انجام می‌دهد «خاتم‌ساز» است (عرب ۱۳۹۴: ۲۷۸). از دیگر واژگان پراهمیت در خاتم‌کاری، که جای آن‌ها در این واژه‌نامه خالی است، می‌توان به خاتم‌چسبان، خاتم‌کار، خاتم‌ساز، خاتم‌گره، خاتم متن، خاتم حاشیه، بغل شش، کاردی، و ... اشاره کرد.

۳.۴ نبود دسته‌بندی و تفکیک مناسب در توصیف اصطلاحات

همان‌طورکه پیش‌تر نیز به آن اشاره شد، یکی از مهم‌ترین مواردی که در این کتاب به آن توجه نشده تفکیک دو بخش اصلی در خاتم‌کاری است. به‌طور کلی خاتم‌کاری مشتمل بر دو بخش

خاتم‌سازی و خاتم‌چسبانی است (همان: ۳۰). عدم تفکیک این دو مقوله سبب گم‌راهی مخاطب شده و همواره ضربات جبران‌ناپذیری به این هنر با پیشینه‌ای کهن وارد می‌کند.

۴.۴ استناد یا توضیح موجز

درخصوص تعریف و ارائه صحیح واژگان و اصطلاحات استناد دقیق و البته مشخص ارائه نشده است. هم‌چنین در موارد بی‌شمار توضیحات ناکافی به‌نظر می‌رسد. ازجمله می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: واژه «باد کردن» در صفحه ۱۰: در توصیف این اصطلاح بهتر بود که اشاره به بادکردن خاتم شود، درحالی‌که توضیحات ارائه‌شده نشان از تمرکز نویسنده بر بادکردن چوب بوده است. هم‌چنین این اصطلاح در بین خاتم‌کاران بیش‌تر به‌صورت «طبله‌کردن» رایج بوده که به آن اشاره نشده است. در توصیف اصطلاح «بلندشدن خاتم» اشاره به واژه «طبله کردن» شده که بهتر بود جداگانه به این واژه پرداخته می‌شد و درکنار آن به اصطلاحات «باد کردن» و «بلند شدن خاتم» نیز اشاره می‌شد. از این دست موارد که به اصطلاحات پرکاربرد که اهمیت بیش‌تری دارند اشاره نشده است، ازجمله چسب، خاتم، و

برای توصیف واژه «چسب»، که از مواد اولیه و پراهمیت در خاتم‌کاری است، توضیحات عمده و اساسی آن صرف‌نظر شده و در توصیف این واژه تنها به چسب سرد اشاره شده است. به‌نظر می‌رسد بهتر آن بود که به اصطلاحات بیش‌تر درخصوص چسب‌های مصرفی مانند چسب سرد، سريشم یا چسب گرم و ... اشاره می‌شد. هم‌چنین برای توصیف موارد مشابه مانند سوهان ابتدا به سوهان و بعد به انواع آن در خاتم‌کاری اشاره شده است؛ درحالی‌که این روش توصیفی برای تمام واژگان ازجمله واژه چسب مورد استفاده قرار نگرفته است.

در توصیف واژه «توگلو سفید» در صفحه ۳۰ هیچ اشاره‌ای به نام دیگر این توگلو (توگلو پره) یا انواع آن نشده است. این توگلو مجموع سه مثلث ساده و یک مثلث پره‌ای بوده که در خاتم‌سازی کاربرد بسیار دارد و از اهمیت بالایی برخوردار است.

درخصوص واژه «خاتم استثنایی» در صفحه ۵۰ به‌نظر می‌رسد نویسنده قصد آن داشته خاتم گره را توصیف کند، درحالی‌که تعریف ارائه‌شده چندان مناسب و صحیح به‌نظر نمی‌آید. خاتم گره به نوعی از انواع خاتم گفته می‌شود که برای آلت‌های گره ساخته می‌شود. واژه خاتم استثنایی تا پیش از این در منابع و اطلاعات مربوط به خاتم، مصاحبه‌های میدانی نیز مشاهده و شنیده نشده است.

واژه «خاتم خطی» در صفحه ۵۷: به نظر می‌رسد این اصطلاح چندان به شکل صحیح به کار نرفته است؛ بهتر بود از واژه خاتم برای خط و کتیبه استفاده می‌شد. در مواجهه با اصطلاح «خاتم خطی»، روش خطی بودن خاتم به ذهن متبادر می‌شود، درحالی که نویسنده قصد داشته به کاربرد خاتم در کتیبه به شکل خط اشاره کند.

در صفحه ۵۹ به «خاتم ششی قلوه‌یی» اشاره شده که تنها در این بخش به واژه «خاتم قلوه‌یی» اشاره شده و توضیحی درباره «خاتم ششی قلوه‌یی» مشاهده نمی‌شود. در همین راستا در صفحه ۶۰ به واژه «خاتم قلوه‌یی»، هرچند اندک، پرداخته شده است. در توصیف این واژه آمده که خاتم «قلوه‌یی» به خاتم «شش قلوه‌ای» نیز معروف است. اصطلاح «شش قلوه‌ای» در خاتم‌سازی به خاتمی گفته می‌شود که شش مرکزی از شش عدد سیم یا یک شش ضلعی سیمی تشکیل شده که شش عدد مثلث چوبی (به‌طور معمول چوبی) پیرامون آن قرار گرفته است.

در صفحه ۶۲ در توصیف «خاتم متن درجه سه» اشاره شده که بخش اعظم مواد اولیه برای ساخت این خاتم مثلث‌های چوبی هستند. در این جا یا پیش از آن اشاره‌ای به دسته‌بندی خاتم براساس درجه یک یا دو نشده است. استاد گلریز خاتم در این خصوص اشاره کرده‌اند که خاتم‌ها براساس کیفیت در ساخت و مواد اولیه درجه‌بندی می‌شوند (گلریز ۱۳۹۹).

برای توصیف واژه «زایه» در صفحه ۷۶ اشاره شده که «زایه واحد ضخامت خاتم برابر با ۱ میلی‌متر» است. به نظر می‌رسد این اصطلاح به درستی تعریف نشده است؛ زایه یکی از روش‌های برش خاتم است و واحد ضخامت خاتم محسوب نمی‌شود. «پس از پرداخت اولیه، قامه را از درازا به قطر ۳ میلی‌متر برش می‌زنند و به اصطلاح خاتم‌سازان آن را دوزایه می‌کنند» (روزی‌طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۲۰۴).

در بخش مربوط به واژه «ش» به «شترک» در صفحه ۸۸ پرداخته شده است؛ **سوهان** شترک یکی از انواع سوهان با شکل ظاهری شبیه ماله بنایی و با درجات مختلف ریز و درشت در آج بوده که کاربردهای بسیار در پرداخت خاتم دارد. در این جا به عنوان سوهان اشاره نشده و تنها به شترک اشاره شده که به نظر می‌رسد بهتر بود در بخشی که به سوهان‌ها پرداخته شده به این سوهان نیز اشاره می‌شد.

از آن‌جاکه مهم‌ترین ماده مورد استفاده در خاتم کاری «چوب» محسوب می‌شود و از چوب درختان مختلف نظیر فوفل، عناب، نارنج، شمشاد، افرا، و چنار نیز استفاده می‌شود (عرب و دیگران ۱۴۰۰: ۹۸)، بهتر بود که به این ماده پراهمیت به صورت مجزا پرداخته می‌شد. درحالی که به واژگان چوب برق‌زده، چوب پخته، و ... اشاره شده و توضیحات مهم‌تر

درخصوص چوب از نگاه نویسنده غافل مانده است. گفتنی است نویسنده به چوب‌های مصرفی بدون ذکر انواع آن مانند شمشاد، عناب، نارنج، و ... اشاره کرده که سبب گم‌راهی در خواننده شده است. به نظر می‌رسد بهتر بود که نویسنده هنگام پرداختن به موضوع چوب به انواع آن مانند چوب نارنج، چوب شمشاد، چوب عناب، و ... اشاره می‌کرد و در مواردی که چوب کاربرد و اهمیت بیش‌تری در خاتم‌کاری داشته آن را تعریف می‌کرد.

واژه «شمسه پنج» در صفحه ۹۲ این‌گونه تعریف شده است: «ستاره‌ای پنج پر از مفتول»؛ درحالی‌که شمسه پنج تنها از مفتول ساخته نمی‌شود، بلکه برای ساخت آن از مواد دیگری مانند چوب و استخوان نیز استفاده می‌شود (گلریز ۱۴۰۰).

در صفحه ۹۵ به واژگان «طوره و طوره کردن» اشاره شده که شکل صحیح این اصطلاح «توره و طوره کردن» (روزی‌طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۳۱۴؛ طهوری ۱۳۶۵: ۵۲) است؛ توره به دو زایه‌های آسترشده می‌گویند (روزی‌طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۳۱۴).

واژه «لغت» در صفحه ۱۱۷: لغت یا قاب [گره] معمولاً دارای شکل‌های هندسی، به‌ویژه چهار و پنج ضلعی است و حاشیه آن درون آلت‌ها قرار می‌گیرد (سیدصدر ۱۳۸۱: ۲۸، ذیل مدخل «لغت»؛ لغت (لُغَط) - در گره - به چندضلعی‌های محصورشده به‌وسیله آلت را گویند (روزی‌طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۳۱۶)؛ آلت: خطوط مرزی یا چهارچوب‌های محدودکننده لغت‌ها (لقط‌ها) در گره یا رسم (همان: ۳۱۴). نوشتار این واژه در منابع گوناگون صورت‌های مختلف دارد؛ در کتاب هنر خاتم‌سازی در ایران به‌شکل «لغت» (طهوری ۱۳۶۵: ۱۵) و در کتاب هندسه نقوش ۱ لقط (شریف‌زاده ۱۳۸۱: ۴۷) ذکر شده است. در این کتاب به واژه «لغت» اشاره شده و در توضیح ناکافی آن آمده است: «هریک از خطوط پیرامون طرح گره»، درحالی‌که لغت خطوط پیرامونی طرح نیست.

درخصوص پرداخت سیم، که یکی از سه ماده اولیه در خاتم‌سازی است، به واژه «مفتول‌سابی» در صفحه ۱۲۳ اشاره شده که شکل پرکاربردتر و رایج آن «سیم سابی» بوده، اما متأسفانه در بخش سیم نیز به آن اشاره نشده است. نویسنده در تعریف مفتول، به سیم ارجاع داده که خواننده برای اطلاع بیش‌تر از آن به مفتول مراجعه کند؛ درحالی‌که عملیات پرداخت آن با نام «سیم سابی» نادیده گرفته شده و به‌جای آن «مفتول سابی» اشاره شده است.

در تعریف واژه «ناودانی» صفحه ۱۲۵ اشاره شده «شیار بین دو مثلث یا دو پره‌ای که در مرحله تسمه‌کردن خاتم‌های شش‌گلی دو طرف میله خاتم نصب می‌شوند». به‌نظر می‌رسد این واژه به‌درستی توصیف نشده است؛ لوز یا ناودان (روزی‌طلب و جلالی ۱۳۸۲: ۲۰۲) عبارت

نقد و بازتعریف کتاب واژه‌نامه ... (سمیرا عرب و سیدعبدالمجید شریف‌زاده) ۲۷۵

است از: «شکلی به صورت لوزی که با اضافه نمودن (چسباندن) دو عدد توگلو بر روی دو ضلع از گل خاتم حاصل می‌شود» (عرب ۱۳۹۹: ۱۰۰).

۵.۴ عدم پرداختن به اصطلاحات مهم

اصطلاحات بسیار مهم و رایجی که در خاتم کاری کاربرد بسیار داشته در این کتاب یا به چشم نمی‌خورد یا توصیف کافی برای آن‌ها ارائه نشده است. از جمله می‌توان به «تک بغل شش و کاردی» (مثلث متساوی‌الساقین که در ساخت گل خاتم از آن استفاده می‌شود)، «قلمه» (قلمه) کردن (روش خاصی که برای بستن گل یا لوزکردن خاتم است)، «خاتم متن»، «خاتم حاشیه»، «خاتم گره»، و «سرچسبان» (دو قطعه چوب که به‌هنگام قلمه‌کردن در دو سر لوزهای قلمه قرار می‌گیرد) و ... اشاره کرد.

۵. نتیجه‌گیری

کتاب *واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی*، که در نوشتار حاضر به آن پرداخته شده است، از آن جهت که اولین و تنها واژه‌نامه در حوزه خاتم کاری بوده حائز اهمیت است. این کتاب فارغ از کاستی‌هایی که دارد می‌تواند یکی از منابع ارزشمند در خاتم کاری محسوب شود که نیاز است اطلاعات آن به‌روز شود و علاوه بر آن اطلاعات بیش‌تری در آن ارائه شود. متأسفانه رویکرد مشخصی در این کتاب مشاهده نشد و علاوه بر آن دسته‌بندی و تفکیک در ارائه اطلاعات خاتم کاری در این کتاب به چشم نمی‌خورد. آنچه از عنوان این کتاب مستفاد می‌شود واژگان خاتم‌سازی بوده که علاوه بر آن به واژگان خاتم‌چسبانی نیز پرداخته شده که در عنوان به آن اشاره‌ای نشده است؛ همین مسئله سبب شده مخاطب با گسستی چشم‌گیر میان عنوان و متن مواجه شود. از نظر صوری به لحاظ شیوه نگارش، نظام ارجاع‌دهی، ایرانیک‌نکردن برخی واژه‌ها، و ... کاستی‌هایی در کتاب مشاهده می‌شود. هم‌چنین از نظر محتوایی نیز مواردی از جمله نبود حد و مرز دقیق میان تعاریف برخی مدخل‌ها، ارائه برخی تعاریف کوتاه و ناقص، فقدان برخی واژه‌های ضروری، عدم ارجاع مناسب، و نبود فهرست به چشم می‌خورد. نقصان در روش پژوهش کتاب منجر شده تا علی‌رغم نوآورانه بودن تحقیق، فرآیند ارتباط بین کتاب و خواننده بارها دچار گسست و کج‌فهمی شود. در کنار کاستی‌ها، مزیت‌هایی نیز در این کتاب مشاهده می‌شود که به آن اعتبار و ارزش بخشیده است. همان‌گونه که در پژوهش حاضر اشاره شد، کاستی‌هایی بر جنبه‌های صوری و محتوایی آن نیز وارد بوده که امید است در ویراست بعدی کاستی‌ها مرتفع گردد و بر سودمندی و اعتبار این کتاب بیش‌ازپیش افزوده شود.

کتاب‌نامه

- تفضلی، احمد (۱۳۷۸)، *تاریخ ادبیات ایران پیش از اسلام*، تهران: سخن.
- روزی‌طلب، غلامرضا و ناهید جلالی (۱۳۸۲)، *هنر خاتم*، تهران: سمت.
- سیدصدر، سیدابوالقاسم (۱۳۸۱)، *دایرةالمعارف معماری و شهرسازی*، تهران: آزاده.
- شریف‌زاده، سیدعبدالمجید (۱۳۸۱)، *هندسه نقوش ۱*، تهران: سرو.
- طباطبایی، نسرين (۱۳۸۲)، *واژه‌نامه توصیفی خاتم‌سازی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- طهوری، دلشاد (۱۳۶۵)، *هنر خاتم‌سازی در ایران*، تهران: سروش.
- عرب، سمیرا (۱۳۹۴)، *بررسی تطبیقی زیباشناسی نقوش خاتم‌کاری دوره صفوی و قاجار*، پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد، تهران مرکزی: دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی.
- عرب، سمیرا (۱۳۹۹)، *تحلیل بصری آثار خاتم‌کاری دوره قاجار در تهران*، پایان‌نامه منتشر نشده دکترای تخصصی، تهران مرکزی: دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی.
- عرب، سمیرا، غلامعلی حاتم، و فاطمه شاهرودی (۱۴۰۰)، «نوآوری در شیوه خاتم‌کاری دوره قاجار»، *فصل‌نامه علمی - پژوهشی نگره*، ش ۵۷، ۹۸-۱۱۲.
- گلریز، محمدهادی (۱۴۰۰/۰۳/۲۱)، *کارگاه خاتم‌کاری استاد گلریز*، تهران: سمیرا عرب.
- گلریز، محمدهادی (۱۴۰۰/۰۵/۰۸)، *کارگاه خاتم‌کاری*، تهران: استاد گلریز، سمیرا عرب.
- معین، محمد (۱۳۸۰)، *فرهنگ فارسی*، ذیل مدخل «لغت»، تهران: امیرکبیر.
- هاشمی میناباد، حسن (۱۳۸۶)، «مجموعه مقالات فرهنگ‌نگاری»، دفتر دوم، تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.